

Vad angår oss filmens affärer?

Filmen befinner sig i en kris. Allt färre människor går på bio. Teol lic Gunnar Dahmén, som länge intresserat sig för svensk film och som under åren 1963-67 var ledamot av Statens filmgranskningsråd, har analyserat situationen. Han har tagit sin utgångspunkt i ett delbetänkande från 1968 års filmutredning och i Harry Scheins minnesbok »I själva verket». Han konstaterar att den hyggliga underhållningsfilmen fått vika för sex och våld, men trots detta får även de värsta filmer högtidliga recensioner i tidningarna, längre än många böcker. Filmens affärer angår oss alla, säger Dahmén. Om några år kan vi vänta att dagens produktion visas som långfilm i TV. Vad publiken nu undviker på grund av filmernas undermåliga smak och kvalitet kommer då att påtvingas den, vare sig den vill eller inte.

Det är filmkris. Folk vill inte gå på bio. Ännu på 1950-talet innan TV slog igenom gick 73 miljoner besökare på 2 500 biografen. I dag bara 30 på 1 400. Biografdöden skördar offer varje år. Den tid är förbi, då en hel familj kunde få ett infall att gå på bio runt hörnet och utan att göra sig större bekymmer för vad som visades. Går man så väljer man noga, och framförallt aktar man sig för svensk film. Ännu så sent som i början av 60-talet sågs svensk film av i genomsnitt 600 000 men nu är vi nere i 93 000. Inte att undra på att det är kris.

Alla klagar inte. I ett TV-program »Schwedenfilm» (ett begrepp som efterträtt »franska vykort») vittnade en belåten regissör om att tiderna hade aldrig varit så strålande som i dag. Men så var det också under inspelningen av en pålitlig pornografisk film. En kvasiundervisningsfilm som »Kärlekens språk» beräknas enbart i Sverige ge ett brutto på 10 mkr. Enstaka svenska filmer av familjekaraktär som Tjorven och Pippi Långstrump kan också bli kassapjäser lika väl som kvalitetsfilmer som Korridoren och Adalen. Genomgående är dock svensk film så förlustbringande att den är på väg att upphöra. Arbetslöshet spökar.

I december 1970 kom som en julklapp från 1968 års filmutredning en delutredning »Samhället och filmen», som föreslår vissa räddningsaktioner. Den har fått den pyrande filmdebatten att flamma upp. Ett filmslagsmål i bästa farsstil har utvecklats. Producenter, regissörer, biografägare, kritiker och filmfolk av alla slag ligger i en

enda sparkande röra. Underst ligger Harry Schein, mannen bakom 1963 års filmreform och hjälten i den 7 år långa historia som heter Svensk film under 60-talet. Just nu ser det illa ut för honom, men som alla filmhjältar kommer han att klara sig.

Harry Schein har inte nöjt sig med att bara vara ett av namnen under utredningen. Ungefär samtidigt med denna gav han ut »I själva verket», en blandning av memoar- och debattbok avsedd att skildra vad som skett i det som syntes ske. Han försvarar sig som en musketör mot en hord av angripare. Han är onekligen kvick och rolig men förtar själv verkan av sina argument genom att aldrig kunna medge att han någon gång kan ha haft fel. Det började alltför bra för honom. Som drivkraften bakom 1963 års filmreform ansågs Harry Schein ha skapat nya ekonomiska förutsättningar för svensk film. Slut med den 25 %-iga nöjesskatten, och i stället 10 % av biljettintäkterna till ett Svenskt Filminstitut som stöd åt svensk film genom kvalitetsbidrag, utbildning och egen produktion. Författare och kritiker som hittills ägnat film ett obetydligt intresse såg sig som blivande storregissörer. När det nu inte blivit något av dessa förhoppningar har man kastat sig över Harry Schein. Med all sin kultursvada är dock Harry Schein en klok och realistisk man som måste säga nej till lösa projekt, ungefär som man måste säga nej till en dammsugaragent, som varken har dammsugaren med sig och inte heller vet vad den kostar men bara försäkrar att den kommer att suga bättre än alla andra.

Hur situationen är

Till trots av Harry Scheins framställning hur det »I själva verket» förhåller sig med filmens problem skall vi ändå gå rondan för att söka få en bild av patientens tillstånd. Till att börja med kan man konstatera att situationen inte är unik för Sverige. Den har sin motsvarighet på andra håll och beror naturligtvis på TV. Kunde inte biografägarna ha förutsett utvecklingen? De var optimister och anade icke att det skulle gå så fort. Älmebyutredningen räknade med en 15 %-ig nedgång, och det blev 50 %. Nu är vi där i varje fall: nya tider och nya vanor.

Det oaktat finns en viss filmpublik med sin alldeles särskilda struktur och som består av två grupper. Den ena är ungdomlig – mellan 15 och 25 år – och går ofta på bio. Den andra är familjebetonad och omfattar alla åldrar men går endast till filmer av typen *Sound of Music*, *Dr Zjivago*, *My fair lady*, *Tjorven* och *Pippi Långstrump*, dvs filmer som har ett brett, berättande innehåll eller med underhållande familjekaraktär. Det är filmer som man vet vad de handlar om. Den stora publiken tar inga risker och undanber sig tvångsmatning med våld och sex.

Filmbranschen befinner sig nu i ett dilemma. För att hålla kvar den ungdomliga publiken måste man öka doserna av våld och sex, men just denna ökade dosering gör den stora publiken än mera avskräckt. Det beklagliga är att mellan dessa två slag av filmproduktion ligger inte bara en hygglig underhållningsproduktion utan också den verkliga kvalitetsfilmen. Det

finns nämligen också en sådan, men den har inte stor chans – i varje fall inte i landsorten, och publiken har inte någon ledning när det gäller att finna den.

Ingen förväntar sig att t ex Svenska Dagbladet eller Dagens Nyheter skall ägna spaltutrymme åt senast utkomna nummer av Mitt livs novell eller Lektyr, men motsvarande filmer får utförligare recensioner än många böcker. Detta är ett förhållande som är alldeles orimligt. På film och teatersidorna förs en seriös diskussion som gällde det samt och synnerligen kulturprodukter. På annonssidorna längre bak möter man samma filmer som var det fråga om visning i tält på Kiviks marknad med gyttjebrottare och strip-teaseartister. Varken kritiker eller annonser ger någon ledning.

Kring Statens Biografbyrå eller Filmcensuren som den kallas har det under senare tid varit ganska tyst. Många betraktar den tydligen som övervunnen. Vad gäller pornografi har regeringen så många gånger desavouerat Biografbyrån att det numera är närmast fritt fram. Den nyutnämnde censurchefen skyndade sig i sitt första intervjuuttalande att försäkra att porr och sex skulle han i varje fall vara liberal emot. Det låter illavarslande, men han kunde väl egentligen inte säga annat om han förklarligt nog vill ha litet lugn och ro till att börja med. Man får hoppas han kommer på andra tankar när han konfronteras med den undervegetation som branschen fortfarande odlar. I fråga om våldsfilmerna finns ännu en spärr. Men att tala om vår biografcensur som vore det

en fråga om frihet och ofrihet är ett missbruk av ord och begrepp. Ingen torde kunna hålla upp en enda meter film av konstnärligt värde som Biografbyrån stoppat. Att filmen under årens lopp så småningom kunnat tagas på allvar är faktiskt filmcensurens förtjänst. Ehuru negativ i sitt uppdrag har den fungerat som en positiv filmkritik genom att bromsa den sämsta spekulativen i okultur. Man kan fråga sig om inte möjligen Biografbyråns uppgift kunde vidgas att också fungera som en slags varudeklaration med rekommendationer, men hittills har Biografbyrån själv avböjt att ha en sådan »värderande» funktion, vilket ju visar att den begränsat sig till något som har mera med renhållningsstadgan för rikets städer att göra än med kulturens frihet.

Svensk film i utlandet

Utomlands har vårt land ryktet om sig att äga den främste regissören och de sämsta filmerna. Helt utan samband är inte denna uppfattning. Ingmar Bergman har i kraft av sitt konstnärliga anseende tvingat den svenska filmcensuren till punkteftergifter, som omedelbart utnyttjats av »Schwedenfilm» eller vad Times kallar »Swedish sexploitation». Det är pengar det är fråga om »även när huvudaktörerna knatar omkring i scenerierna och engagerar sig politiskt och socialt» (Torbjörn Axelman). »Det är länge sedan en svensk film fått ett så till den grad dåligt mottagande» skrev från Paris signaturen Griggs om en svensk film som vid hemkomsten fick Svenska Filminstitutets »kva-

litetsbidrag» och utsågs att representera svensk film vid en filmfestival. Den nuvarande produktionschefen på SF säger »att i dag tala med utländska köpare om filmer som inte handlar om sex är som att försöka sälja mjölk till en alkoholist».

Svensk film skulle både hemma och utomlands haft bättre anseende och större utsikter att bli tagen på allvar, om Harry Schein, som skapat en förmögenhet på ett reningsaggregat, hade låtit något av detta vällovliga intresse komma också filmen tillgodo. Att filmbranschen i kamp för sin existens tillåtit en utveckling som är präglad av okultur och i det långa loppet ödesdiger även för den själv får man kanske förstå, men allvarligare är att kulturkritiken varit så feg och flat. Men ingenting är heller så avskräckande som att riskera stämpeln »sedlighetsapostel».

Botemedel

Vad har då »Samhället och filmen» för botemedel? Man föreslår en »förbättrad kulturdistribution» med hjälp av samhällsstödda visningar av kvalitetsfilm på huvudsakligen ett antal samhällsägda små biografier, som drives av lokala programråd. Filmstudiorörelsen – som också gått tillbaka – bör också få stöd. Ett särskilt intresse ägnas vidare barnfilmen, och slutligen vill man att Sveriges Radio skall åläggas att lägga en del av sin filmproduktion utanför det egna företaget.

Vad angår oss filmens affärer? Det kan ligga nära till hands att låta filmbranschen klara den på egen hand. Som man bäddar får man ligga. Branschen har inte mött

filmkrisen med vare sig klokhet eller ansvar. Staten förväntas träda in här som på andra håll. Kulturarbetarnas Socialdemokratiska Förening kräver ett statligt produktionsbolag, men statsminister Palme har sagt att det icke föreligger några socialiseringsplaner. Att utredningen är ett steg i den riktningen och att staten i någon form kommer att ge stöd är dock ställt utom varje tvivel. Vill man vara misstänksam kunde man säga att jeremiaderna om filmens framtid är en baisse-spekulation för att staten utan invändningar skall få ta hand om allt.

Angår oss filmens affärer? Visst gör de det. De angår oss i hög grad både som affär och medel för kommunikation, konstutövning, undervisning och underhållning. Att filmen trots vad som sagts ändå har en ekonomisk framtid framgår väl ändå därav att branschen är så ytterligt misstänksam mot statens utsträckta hand. Vi har för övrigt alla ett ekonomiskt intresse i filmen, eftersom vi inte vill vare sig med skattepengar finansiera ett hopplöst företag eller vara utan de utsikter till en eventuellt lönsam svensk export, som vi får hoppas inte skall begränsa sig till »Schwedenfilm». Visserligen gäller de dystra prognoserna endast filmen som biografiffilm, men man skall inte bortse från att en viss typ av biografier alltid kommer att finnas. Det gäller visning av filmer, som inte kommer till sin rätt i TV-rutan. Att där ligger pengar i biografiffilmen framgår av att filmer som »The sound of Music» och »Dr Zjivago» enbart i Sverige tagit in 24 resp 13 mkr. Den lilla kvartersbiografen

försvinner i den mån den inte redan gjort det, och hr Baehrendtz får väl försöka bevara någon på Skansen innan den helt försvinner.

Men det är inte alls onaturligt att ha statliga eller kommunala småbiografer som fyller ungefär samma funktion som stadsbibliotek och diskotek. Tanken att man skulle kunna låna böcker gratis har väl inte alltid varit självklar. Vi kan emotse en liknande utveckling inom filmen och varför inte efter de linjer som utredningen föreslår, under förutsättning att man kan garantera ett urval som inte är styrt i någon riktning utan lämnar lika fria möjligheter som ett bibliotek. Att det funnits och finns censur i filmdistributionen är väl ingen som vill förneka, men det är inte det slags censur som Statens Biografbyrå representerat utan den som ligger i branschens struktur och tekniskt-ekonomiska förutsättningar. Många menar att utredningen först skulle ha benat upp branschens struktur och framtid och först där efter tagit upp vad som nu lagts fram. Överhuvudtaget har utredningen fått ett mycket negativt gensvar från remissinstanserna.

Filmen och TV

Storförbrukaren av film kommer TV att bli dels genom allt fler och fler kanaler, bl a reklamfinansierade, och dels genom att nya TV-företag uppstår överallt i världen. Långfilm är populär. Det är inte uteslutet att man kan få kanaler av typen »pay as you view», alltså en automat där man betalar för programtiden. Här ligger

det väl närmast till hands att tänka sig en kanal med spelfilmer. Hittills har TV varit hänvisad till gamla filmer, men avståndet i tiden krymper allt eftersom branschen säljer ut sitt lager. Den nya svenska filmpubliken – dvs TV-tittarna – lever i jämförelse med biografpubliken efter sin tid. Tanken att vi under kommande decennium skall få se 60-talets spekulationsprodukter är olustig. Då först tvingas den stora allmänheten att se de filmer som de inte velat se men läst så mycket om.

Aktuell är nu också diskussionen om kassetten. Vad ljudbandet eller grammofonskivan är för ljudradion är kassetten för TV. Man skall inom överskådlig tid kunna köpa eller hyra program och sålunda sätta ihop sin egen TV-kväll. Varken ljudbandet eller skivan har skakat ljudradions existens, och med tanke på den jämförelsen skulle man kanske inte behöva hysa så stora farhågor som man gör på sina håll. Röster har höjts att staten i tid måste skaffa sig monopol på kassetter. De stora filmbolagen ute i världen sägs nu huvudsakligen ägna sig åt att förvandla sina egna slutkörda filmer till kassetter.

Att svensk film har det svårt just nu lär väl främst bero på att den inte tas på verkligt allvar av den stora allmänheten. Intresset är ytligt och motsvaras inte alls av det spaltutrymme och den plats i debatten som ges filmen. Filmen behöver pengar, men pengar kommer inte av cineasters talförhet. En bokförläggare kan tillåta sig experiment utan tanke på återbäring, men det är en ganska liten lyx i jämförelse med vad det skulle betyda för

ett filmbolag. Svensk film har fått dåligt rykte tack vare dåliga produkter. Branschen har inte försökt att skilja agnarna från vetet och det kan stå den dyrt. Svensk film skulle eljest kunna ha en löftesrik framtid. Här finns en entusiastisk och kun- nig filmungdom som behöver både resurser, pengar och uppslag. Vi har fått möj- lighet att ägna filmen ett vetenskapligt studium. Vi har fått ett filmhus som är ett »miljonbygge», men i jämförelse med de miljoner som teater och opera får är det

ett relativt blygsamt anslag. Kenne Fant, direktör för Svensk Filmindustri, har sagt att filmens totala omsättning är 174 mkr, dvs bara hälften av Dagens Nyheters. Tea- ter och opera får årligen 80 mkr, men fil- men begär bara 3 mkr. Branschen själv betalar 16 mkr. Regeringen slutligen har varit resolut nog att vägra avskaffa vuxen- censuren och därmed erkänt samhällets skyldighet att främja filmen genom att stoppa dess sabotörer och rovriddare.

Om staten som företagare

Fullständig frånvaro av statsdrift är en orimlighet lika väl om än ej lika mycket som den enskilda förvärvsverksamhetens upphö- rande, och vi få för en oöverskådlig tid framåt tänka oss dessa två gående hand i hand, såsom förhållandet hittills med få och korta undantag varit alltsedan tidernas begynnelse. På grund av en hel serie orsaker råder emellertid för närvarande en stark strävan att utvidga området för statens affärsverksamhet. Men så länge staten organiserat sin förvaltning på ett sätt, som står i stark strid med förvärvsverksamhetens själva principer, kan man ej undgå att häri se en fara för den ekonomiska utvecklingen. Desto viktigare är det därför, att alla partier förena sig om en sådan förändring i statens organisation, att den blir vuxen uppgifter, som den svårligen eller alls ej kan visa ifrån sig.

Svensk Tidskrift 1911